

פרק עשירי

(ממהדורה ראשונה, שנת תשנ"ח)

דף צה

הערות ובאורים בפשט

המוצא תפילין – מכניסן זוג זוג' – להלן בסוגיא מובאת מחלוקת תנאים, האם שבת זמן תפילין אם לאו. ואולם הכל מודים שאסור לצאת בתפילין בשבת, גם אם שבת זמן תפילין – משום גזרת חכמים שמא יסירם מעליו, כגון אם יוצרך להיפנות לנקביו, או שמא תיפסק רצועה, ויעבירם ד' אמות ברשות

פז

הרבים. אך בשביל הצלת התפלין התיירו חכמים ללבשם על גופו ולטלטלם, ואפילו לדעה האומרת שבת לאו זמן תפלין, אין בדבר מלאכת 'הוצאה' דאורייתא, משום שזהו דרך מלבוש ולא משא. (עפ"י שבת סא. וראשונים שם). וגם אין בדבר משום איסור 'בל תוסיף', משום שאינו מכיון לשם מצוה אלא להכניסן למקום המשתמר. (כן מסקנת הסוגיא להלן צו.).

[בתוס' במנחות (לו: ד"ה אי) משמע, שלדעת הסובר שבת לאו זמן תפלין, אסור להניח תפלין גם בחצר המעורבת ובבית, כדרך שאר דברים שגורו חכמים שמא יצא בהם לרה"ר, (כגון תכשיטים המגויים בפרק 'במה אשה'), ואילו למ"ד שבת זמן תפלין – מותר, מפני שחייב למשמש בהם בכל שעה והרי הוא זכור ואינו יוצא עמהם. (ובחזו"א (ד, ב) צדד טעם נוסף – משום מצות תפלין לא גזרו בבית ובחצר אלא ברה"ר, ויכול לקיים מצות תפלין בבית].

יש להדגיש שהתוס' דנו לאסור מצד גזרת חכמים שלא לצאת בתפלין. והם סוברים שכל הדברים שאסרו שמא יעבירים ד' אמות, אפילו בתוך הבית אסור, וכן דעת הרמב"ן (בפ"ו דשבת). ואולם לדעת הר"ף והרמב"ם לא אסרו אלא לחצר שאינה מעורבת, אבל בחצר המעורבת או בתוך הבית – מותר. ויש דעה המקילה אפילו לחצר שאינה מעורבת (תוס' בשבת סד: שפסקו כרב ענני שם). והובאו שלש הדעות בשו"ע (שג, יח). והגר"א צדד כדעת הרמב"ם. ולפי דעה זו בדין היה שלא לאסור להניחם בבית. אלא שאנו פוסקים כדברי רבי עקיבא דלהלן, שלמד פטור תפלין בשבת משום 'היה לך לאות' – יצאו שבתות וי"ט שהם עצמם 'אות'. ואמנם כתבו הפוסקים שאין כלול בזה איסור תורה אלא פטור. ומכל מקום מדרבנן אסור להניח משום זלזול ב'אות' של שבת. (שו"ע לא, א). ויש סוברים שמותר להניחן בצנעה. (עפ"י ב"ח לא, א, וכ"מ דעת הגר"א ועוד – עפ"י באור הלכה לא ד"ה היה). ואולם בשלחן ערוך (לא, א) סתם לאסור (ומשמע אף בתוך הבית), עפ"י דברי הוהר שהחמיר בזה מאד. וכל זה כשאנו מכיון בהנחתם לשם מצוה, אבל המניח לשם מצוה – הרי זה עובר בבל תוסיף, לפי מה שאנו נוקטים שבת לאו זמן תפלין].

(ע"ב) 'הכא דבחול נמי זוג אחד אין טפי לא, לענין הצלה נמי זוג אחד אין טפי לא' – רש"י פרש שסובר שבת זמן תפלין, הלכך אין היתר אלא בכדי קיום המצוה. אבל הריטב"א (ועוד) כתב להפך: למאן דאמר שבת זמן תפלין אין צורך בטעם זה, כי בלאו הכי אסור ללבוש יותר מזוג אחד, משום בל תוסיף, כמבואר בגמרא בסמוך. רק למאן דאמר שבת לאו זמן תפלין, שאין בלבישת שתי תפלין בשבת משום בל תוסיף אם אינו מכיון לשם מצוה, מפני שאין זה זמן המצוה (וכדלהלן צו.). רק לדעה זו הוצרכו לומר שכיון שבחול שהוא זמנם, אסור ללבוש שנים משום בל תוסיף, הלכך לא התיירו בשבת לצורך הצלה יותר מהדרך המותרת בחול. (וע"ע גאון יעקב).

ראשי פרקים ומראי מקום לעיון

'דתנא קמא סבר שבת זמן תפילין הוא' – רש"י הוסיף טעם, שאיסור 'בל תוסיף' מחשיב את התפלין הנוספים כמשאוי לחיבו משום הוצאה. ודנו האחרונים לומר סברה זו במקרים נוספים; – יש מצדדים לומר שהלבוש בגד כלאים בשבת ויוצא עמו – חייב משום הוצאה. (ע' פרי מגדים יג בא"א סק"ב). וכן הנועל מנעל ביום הכיפורים – חייב משום הוצאה. [ואפילו לדעת הסוברים שנעילת הסנדל אסורה מדרבנן, יש צד לומר שמאחר וחכמים אסרו, שוב אינו כ'מלבוש' אלא משאוי. כן נסתפק המנחת-חינוך (שיג, יד). ובמקום אחר (שפה, ב) נטה לומר שאיסור דרבנן אינו מחשיב כמשאוי]. אך יש שהוכיחו שסברה זו שייכת רק בדבר שאינו לבוש מצד עצמו, רק המצוה מחשיבתו ל'מלבוש', הלכך אם יש איסור בדבר, מבטל האיסור חשיבות 'מלבוש' ממנו, שהרי אין כאן מצוה אלא איסור. אבל

דבר שבמהותו הוא מלבוש ותכשיט, לא אמר רש"י שמשום האיסור ייחשב כמשאוי. (עפ"י תשובת ים התלמוד' (סוף ב"ק); חמדת ישראל ח"ב ד.)

א. המהרש"א כתב שלפי הטעם הזה שכתב רש"י, אפשר שגם לתנא קמא נחשבים התפלין כתכשיט, [ומה שכתב רש"י שאינו תכשיט – זהו רק לפי ההסבר הראשון].

אך לפי הסברה האמורה יתכן שאילו היו התפלין 'תכשיט' בלעדי קיום מצוה, לא היה איסור בל תוסיף מחשיבים כמשאוי, וכל סברת רש"י אמורה רק בהנחה שהתפלין אינם 'תכשיט' מצד עצמם אלא בגלל קיום המצוה. [ולפי הנחה זו, ל'אבעית אימא' שבסמוך, אליבא דגרסת רש"י, שלדעת הכל תפלין תכשיט הם, יש לומר שאין האיסור משום הוצאה אלא משום בל תוסיף גרידא].

ומדוקדק לפי"ז לשון רש"י שלא כתב 'אי נמי' וכדו' אלא 'וכל שכן...' – כי הטעם השני אינו אלא תוספת חיווק לטעם הראשון, לבאר שאין התפלין כתכשיט אלא משאוי. תדע, שאם הוא טעם בפני עצמו, לשם מה הוצרך רש"י לומר שאיסור בל תוסיף מחשיבו כמשאוי, ולא די בכך שאסור משום איסור בל תוסיף גופא (כמו שהעיר הרש"ש ועוד). אך אם אין כוונת רש"י לתת טעם חדש רק להוסיף טעם מדוע נחשבים כמשאוי, ניהא. [וזה אין להקשות, למה מעיקרא פרש רש"י משום איסור הוצאה, ולא משום בל תוסיף גרידא – כי באמת טעם ההוצאה שייך גם אילו לא היה איסור ד'בל תוסיף'. ואף באופן שלא יעבור על בל תוסיף (כגון אם יכוין בפירוש שלא לשם מצוה, ע' להלן שיש לצדד בזה), אסור משום הוצאה – לכך הזכיר את הטעם הכולל יותר]. וגם מדברי רש"י שבסמוך (ד"ה ורבנן גמליאל... 'ועוד היינו פלוגתא דלעיל דומן ולא זמן') משמע שלתנא קמא אין התפלין נחשבים כתכשיט, כמו שהעיר מהרש"א שם.

ב. במה שצדד המנחת-חינוך, שמא אפילו איסור דרבנן מחשיבו כמשאוי – לכאורה יש להוכיח שאין אומרים כן, ממה ששינוי (שבת ס) לא יצא בתפלין ואם יצא אינו חייב חטאת. הרי משמע שלא נעשו כמשאוי מפאת האיסור לצאת בהם. ויש לדחות, ששם אין איסור אלא ביציאה בהם החוצה, שמא יסירם מעליו ויעבירם ד' אמות. לא אמרו שהאיסור יחשיב כמשאוי אלא באיסור הקיים גם בתוך הבית, שאז אינו נחשב מלבוש כלל.

אלא שיש להעיר שלדעת הט"ז (שה סק"ג) אסור ללבוש התפלין בשבת אף בתוך ביתו גם כשאינו מכוין לשם מצוה, משום זלוול ב'אות' השבת, ולפי זה מוכח שאיסור דרבנן אינו מחשיבו כמשאוי. (ואמנם לדעת הב"ח, הפמ"ג והגר"א, אין איסור בצנעה בבית, כמוכח לעיל).

וכמו כן יש להוכיח משאר הדברים המנויים בפ"ו דשבת שלא תצא אשה בהם ואם יצאה פטורה – לשיטת הראשונים שכל מה שאסרו שם אסור אף בתוך הבית, הרי מוכח שהאיסור שאסרו חכמים ללבשם, אינו מחשיבים כמשאוי, עכ"פ בדבר שאיסורו נובע מפני השבת ולא בשאר ימות השבוע, וכגון יציאה בסנדל ביום הכפורים.

ואין להקשות מדברי הט"ז (לד סק"ב) שנקט בדעת הרא"ש ש'בל תוסיף' המוזכר בסוגיתנו אינו אלא מדרבנן, ולפי"ז היא מוכח מרש"י שאף איסור דרבנן מחשיבו משאוי – כי הט"ז לא אמר זאת אלא בד' הרא"ש, אבל רש"י מפרש כפשוטו.

שו"ר מקצת מן הסברות האמורות, בשו"ת פרי יצחק ח"א ד.

עוד משא ומתן בסברת רש"י – ע' שאגת אריה (מא); חדושי מהר"ן חיות כאן; שו"ת פרי יצחק (ח"א ד); בית יצחק (או"ח טז, ב).

זהכא במצות צריכות כוונה קמיפלגי, תנא קמא סבר לצאת בעי כוונה ורבנן גמליאל סבר לא בעי כוונה' – הטורי-אבן (ראש השנה כח) הקשה על הדעה האומרת שאפילו אם מצוות אין צריכות כוונה, אם מתכוין בפירוש שלא לצאת – לא יצא. (ר"ן בראש השנה; ר"ש, מובא בראשונים ברכות יב. וכ"מ במנהגי מהרי"ל הל' חג הסוכות א ועוד), לפי זה מדוע אין מכניסים שתיים שתיים, והלא יכול לכוין בפירוש שלא לשם מצוה, ובכך לא יעבור בבל תוסיף לדברי הכל.

וכתבו אחרונים (ע' חזו"א כט, יא; שו"ת בית זבול ח"ב יד, יא; הליכות אליהו (לר"א פיינשטיין) אה"ע לג, ועוד), שבאמת

שונה הכוונה הנצרכת לקיים המצוה לכוונה הנצרכת לעבור בכל תוסף, שהרי כשעובר בכל תוסף יודע הוא שאינו מצווה בזה אלא שהוא מוסף, [ובכגון זה כשצריך לצאת לא היה יוצא, אילו יודע בלבו שאין שום מצוה במעשהו], אלא שלדעת הסובר מצוות צריכות כוונה, מעשה המצוה ללא כוונה הרי זה חצי דבר, והלכך אין עובר בכל תוסף כל שלא עשה המצוה כמתכונתה המלאה, דהיינו מעשה עם מחשבה לשם מצוה, אבל למאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה, המעשה כשלעצמו ללא מחשבה, מהוה את צורת המצוה במתכונתה, הלכך אעפ"י שאם מכיין בפירוש שלא לצאת אינו יוצא בעל כרחו, אולם לענין בל תוסף אפשר שעובר בכל אופן, שהרי אין חסרון בצורת המצוה במעשהו, ודי בזה לעבור בכל תוסף.

א. באופן פשוט יש ליישב, שלא התירו חכמים להעביר שנים שנים, משום שאין הכל בקיאים לכיין שלא לצאת. ואדרבה, בכל מקום מצינו שחכמים אוסרים מעשה האסור מן התורה, גם אם עושה באופן מסוים הפותרו מן התורה, (כגון כלאור יד וכדו') כדי להרחיק מן העבירה את מי שאינו בקי.

ולפי זה אם כיוון בפירוש שלא לצאת אפשר שאינו עובר על בל תוסף, מדאורייתא עכ"פ, אף בזמנו. וכן צידד בספר גאון יעקב כאן. וע"ע במובא בסוכה מד.

ב. בענין כוונה הפכית – בתוס' רבנו פרץ (פסחים ז) הוכיח שלמ"ד מצוות אין צריכות כוונה, הוא הדין בכוונה הפכית יצא. וזה סיוע לטו"א (ר"ה כח) הנ"ל.

הט"ז (תפס) נקט שהמברך עם הקטנים כדי ללמדם, נחשב זאת ככוונה הפכית שאינו יוצא אף למ"ד מצוות א"צ כוונה. וכמה אחרונים חלקו על דבריו – ע' יד אפרים ואליה רבה; באור הלכה ס ד"ה לצאת.

וע"ע: עונג יום טוב (יט); אתון דאורייתא (כג); (הר צבי – מנחות לו); יביע אומר (ח"א ד,ד); קובץ 'אבן ציון' (עמ' רנא) – ממהר"ם שיק; טוב ראה ר"ה כח; קובץ 'ובח משפחה' (ב) – מהגר"י שטיף.

– מכאן (ומעוד מקומות) כתבו אחרונים להוכיח (כדברי הרשב"ם בפסחים קיד: וכדעת הלבוש – ע' פרי מגדים ס), שזה שמצוות צריכות כוונה – מדאורייתא, שהרי אמרו כאן שחוסר הכוונה מועיל שלא יעבור על בל תוסף דאורייתא. [וכן להלן, שלא בזמנו צריך כוונה לענין בל תוסף, כגון הישן בסוכה בשמיני עצרת]. ואילו מן התורה היה יוצא ידי המצוה ללא כוונה, רק מדרבנן מצוות צריכות כוונה, כיצד תועיל הכוונה לענין בל תוסף דאורייתא. וכן הסכמת רוב הפוסקים. (ע' באור הלכה ס ד"ה ויש אומרים; שדי חמד (מערכת המ"ם סא); שו"ת דובב מישרים (ח"ג ב); הקדמת 'דרך פקודיך' (לרצ"א מדינוב); שבט הלוי (ח"ד ח); דבר שמואל – פסחים קיד).

*

על ידך זו קיבורת – כלומר, גובה היד (ע' מנחות לו). ידך בגימטריא: גובה היד.
בין עיניך זו קדקד' – בין עיניך בגימטריא: קדקד. (גליונות קהלות יעקב)

דף צו

הערות ובאורים בפשט

(ע"ב) 'אלא האי תנא היא דתניא... לא סלקא דעתך, דלא רבי מאיר סבר לה כרבי יוסי ולא רבי יהודה סבר לה כרבי יוסי...' – לכאורה יוצא ממסקנת הסוגיא, שלדעת רבי מאיר ורבי יהודה נשים